

Fic, Karel

[Problemy současnoji arealohiji [i.e. arealohiji]]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1995, vol. 44, iss. A43, pp. 148-149

ISBN 80-210-1192-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101025>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Problemy současnosti arealohiji. Kyjev 1994, s. 340. (ISBN 5-12-003821-2)

Sborník byl vydán u příležitosti 150. výročí narození a 80. výročí úmrtí Konstantina Petroviče Michalčuka (1841-1914), významného ukrajinského jazykovědce, který jako první souhrnně popsal ukrajinská nářečí a sestavil první mapu ukrajinského jazyka.

Osobnosti K. Michalčuka a jeho vztahu k ukrajinské jazykovědě je věnována první část sborníku, zahrnující asi čtvrtinu rozsahu knihy. Stav teoretického poznání v Michalčukově době posuzuje J. Ševelov, V. Nimčuk začleňuje Michalčuka do kontextu ukrajinské dialektologie, hodnotí pozdější aplikaci jeho teoretických východisek a konfrontuje ji s novými poznatky, které přinesl Atlas ukrajinského jazyka. Problémů ukrajinské dialektologie odrážejících se zejména v Michalčukově korespondenci s Šachmatovem a Jagičem si všímá J. Dzendzelivskij. T. Vendinová podtrhla Michalčukův přínos pro klasifikaci ukrajinských nářečí a aktuálnost jeho myšlenek, jak nyní prokazuje i Slovanský jazykový atlas. Dále se zde hodnotí mimo jiné Michalčukův podíl v úsilí o zrovnoprávnění ukrajinštiny s jinými slovanskými jazyky (S. Bernštejn), jeho úloha v dějinách ukrajinského slovníkářství (L. Palamarčuk) a také vývoj ukrajinské lingvogeografie od Michalčuka až po dnešek (P. Gricenko místo předmluvy). První část sborníku uzavírají příspěvky o pramenech, z kterých Michalčuk vycházel. Jednu z prvních klasifikací karpatských dialektů připomíná B. Halas a I. Čepihová se zabývá významem konkrétní literární památky z 16. století, která má pro poznání ukrajinštiny význam zásadní.

Podstatnou část knihy tvoří odlišné Aktuální otázky slovanského jazykového zeměpisu a dialektologie obsahující 26 statí. Pozornosti si zvláště zasluhují studie obecně teoretického charakteru. V našem přehledu nezachováme pořadí statí ve sborníku, ale připomínáme je podle tematických okruhů. Podnětné je pojednání P. Gricenka o konfrontaci synchronního pohledu na nářeční materiál, jak jej areálově zobrazují nářeční atlasy, s faktory na tzv. „časové ose“, tj. ve vztahu jazykových jevů k politickému a administrativnímu vývoji území; z jazykových map vystupují, jak autor konkrétně ukazuje, i zajímavé historické souvislosti proměn teritorií bývalých raně feudálních knížectví na Rusi. Příspěvek F. Žilka charakterizuje strukturu areálových systémů jazyka na celém východoslovanském pozadí. Areálové zóny se mu jeví jako navršení areálů různých stupňů. Otázku, zda je možno mluvit o dynamice vývoje lexikálních areálů, když nářeční mapa je výsledkem jazykových procesů k danému okamžiku, si klade J. Azarchová. Dynamiku spatřuje ve vzájemném působení lexémů (jehož výsledkem jsou mnohdy útvary vzniklé kontaminací) nebo v prosazování se podob shodných se spisovným jazykem nebo mluvou určitého centra. O. Morachovskaja hodnotí areálové studium lexika jako jeden ze čtyř směrů nářeční lexikologie (vedle lexikografie, studia systémových vztahů lexikálních jednotek a poznávání jejich komunikační funkce).

Speciálními dílčími tématy z ukrajinské dialektologie se zabývají L. Kalynová (specificky ukrajinskými střídnicemi za psl. *i, *e), T. Popovová (vývojem psl. nosového *e a *j v jihozápadních ukrajinských dialektech), A. Bělaja (fonetickými zvláštnostmi severoukrajinských dialektů), A. Kozarčuková (vokalizmem jednoho nářečí v Polesí), A. Voroničová spolu s I. Matviasem (rodovými rozdíly v ukrajinských nářečích), N. Prylypková (druhovými číslovkami v ukrajinských dialektech) a D. Petrovič (původem ukrajinského pojmenování bezu). O ukrajinštině na východním Slovensku pojednávají příspěvky Z. Hanudel'ové (klasifikace dialektů), M. Štece (některá specifika mluvy Ukrajinců) a M. Dužčáka (motivace příjvísek).

Problematiku z aspektu celovýchodoslovanského řeší studie I. Kuzminové (konstrukce s nominativem a instrumentálem typu *byl kuval/kuvalom*), I. Burkinské (hromadné názvy se sufixem *-bj), S. Nikolajeva (akcentologické izoglosy) a I. Jaškina (poziční i nepoziční měkkost *k, g, ch* v dialektech na rusko-bělorusko-ukrajinském pomezí). Nad ukrajinsko-kašubskými shodami se zamýšlí H. Popovská-Táborská a A. Hovobštiak konfrontuje slovenštinu s východoslovanskými jazyky především na základě lexikálních shod. Dílčí problematiku jiných slovanských jazyků řeší M. Kandračuk (z polské slovtvorby), A. Peco (ze srbochorvatského hláskosloví) a Z. Topoliňská (z makedonské skladby). Nářeční mapu makedonského jazyka popisuje B. Vidoeski. R. Udler shrnuje specifika Karpatského jazykového atlasu a G. Klepiková pojednává o ukrajinských dialektech v tomto díle.

Závěrečný, nejmenší oddíl sborníku tvoří příspěvky s tematikou Areály a kultura. Většina statí (L. Vinogradovové, L. Arťuchinové, T. Ahankinové, G. Kabakovové a N. Gavriljukové) se týkají etnolingvistických vztahů na základě materiálu z národopisného makroregionu Polesí na dnešním ukrajinsko-běloruském pomezí. Poněkud specifické postavení má příspěvek A. Nepokupného, který zkoumá význam apelatívního výrazu *litva* v Kotlarevského Eneaidě.

To, že akademický Ústav ukrajinského jazyka tento sborník připravil, je činem záslužným. Kniha je především obrazem dnešní úrovně jazykového zeměpisu a dává tušit i problémy, kterými se slovanští dialektologové v současnosti zabývají. Její vydání má však i význam široce kulturní, neboť sborník vychází v době, kdy se Ukrajina stává zcela suverénním státem a kdy se přirozeně zvyšuje zájem o vše, co podtrhuje její svébytnost, tedy i o jazyk.

Karel Fic

Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas 1., Kišiněv 1989, 196 s. (ISBN 5-376-00314-0).

Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas 2., Moskva 1988, 241 s.

Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas 3., Warszawa 1991, 184 s. (ISBN 83-85326-04-9).

Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas 4., Lvov 1993, 182 s. (ISBN 5-7702-0519-9).

V roce 1987 byla ve Skopje vydána prolegomena ke Karpatskému jazykovému atlasu (KJA); v nich byly spolu s dotazníkem uvedeny informace o historii vzniku KJA a o jeho koncepci. Brzy nato se začalo s vydáváním jednotlivých svazků jmenovaného díla.

Iniciátorem a koordinátorem práce byl Institut slavistiky a balkanistiky AV SSSR, kolektiv KJA se sestával postupně. Atlas je zpracováván národními kolektivy lingvistů akademií věd bývalých socialistických států jako projekt mnohostranné mezinárodní spolupráce – na vzniku se podíleli dialektologové Maďarska, Polska, bývalého SSSR, Československa, Jugoslávie a také Bulharska (v r. 1982 však prezidium bulharské AV účast bulharských jazykovedců přerušilo). Od r. 1973, kdy se v Moskvě konalo mezinárodní sympozium, které se věnovalo také otázkám vzniku KJA, se uskutečnilo 18 konferencí a zasedání mezinárodní redakční rady KJA.

KJA patří do karpatské problematiky. Ta byla dříve chápána jako součást balkanistiky a teprve později začala být považována za samostatnou oblast. Velkým přínosem byly v tomto směru výzkumy místních nářečí, kontaktů ukrajinských, polských a slovenských nářečí s dialekty jihoslovenských jazyků, ale též s dialekty maďarskými a rumunskými. Území mezi severními výběžky Karpat a Dunajem představuje osobitý a velmi složitý jazykový svět. Mnohé výzkumy, a to nejen jazykové, ale i historické a etnografické, potvrdily existenci určité kulturní a jazykové jednoty na tomto teritoriu. Ukázalo se, že mnohé specifické prvky v dialektech karpatského areálu mají hluboké historické kořeny a při jejich interpretaci je třeba brát na zřetel údaje dialektů někdy daleko vzdálených od Karpat. V Karpatech se zmiňovaná jazyková jednotka projevuje zejména v lexikálně-sémantické sféře, proto se také tvůrci KJA rozhodli omezit se pouze na tuto oblast jazyka, protože zde bude možno názorně představit nejen výsledky vzájemného jazykového působení jednotlivých dialektů, ale i vlivy historicko-kulturní. Karpatské lexikálně-sémantické shody (karpatismy) se vytvářely postupně na základě shodných rysů hospodářství, způsobu života a geografických podmínek – šíření těchto prvků napomáhal pohyb obyvatelstva související s pastevectvím, jež patřílo mezi hlavní zdroje jejich obživy.

V současné etapě rozvoje se klade největší důraz na dialektologické práce uplatňující jazykově-zeměpisnou metodu. Takovou prací je i KJA: má objasnit výsledky procesu dlouhotrvajících kontaktů heterogenních dialektů karpatského areálu, při tomto vzájemném působení vznikaly četné shody především lexikálně-sémantického charakteru. Dialekty této oblasti dnes patří k různým národním jazykům (k albánštině, maďarštině, makedonštině, moldavštině, polštině, rumunštině, slovenštině, češtině, srbochorvatštině a ukrajinštině). Na tomto území probíhalo vzájemné působení různých indoevropských jazyků (slovenských, románských) a později tu začínají hrát aktivní úlohu i ugrofinské a turkotatarské etnické skupiny. Všechny je spojovalo pastevectví. To vše se přeneseně odráží v současné jazykové situaci karpatsko-balkánského regionu.